

بر کوشک

یکی از قصرهای عالی و باشکوه

فیروز کوه

احمد علی کهزاد

بنیاد فرهنگی کهزاد

بعد از مرور تقریباً هشت قرن که از بنای شهر تاریخی و مرکز و پایتخت غور شاهان گذشته در حالیکه جزء نام، نشانی از فیروز کوه در دست نبود بالاخره به کمک کشف و تعیین موقعیت منار جام به تعیین موقعیت جغرافیائی «فیروز کوه» توفیق حاصل کردیم. این نقطه عبارت از محلی است کنار مجرای رودخانه هری رود که در سواحل چپ آن دهکده «جام» و «منار جام» افتاده و ساحه شهر فیروز کوه در کرانه های مقابل در سواحل راست رودخانه مذکور وقوع داشت. فیروز کوه به حیث مرکز و پایتخت غور شاهان طبعاً دارای کاخ ها، کوشک ها، قصر ها، قلعه ها، استحکامات، باره و بروج و کاروان سرای ها و مساجد و مساجد جامع و حمام ها و غیره بوده که حین مرور متون تاریخی و مخصوصاً حین مطالعه تاریخ غور گاه، گاه به نکات دلچسپی برمیخوریم که هویت فیروز کوه را در نظر ما روشن میکند. یکی از قصرها یا یکی از کوشک های مهم و مجلل و باشکوه فیروز کوه «برکوشک» نام داشته که متأسفانه نه تنها موقعیت جغرافیائی و اهمیت تاریخی آن بر ما مجهول مانده بلکه مرور زمانه و فراموشی هائی که از آن ناشی شده است، صورت صحیح ضبط و ثبت این نام و این کلمه را هم در روی اوراق تاریخ مغشوش ساخته است.

در متون خطی تاریخ طبقات ناصری این کلمه به صور مختلف «بز کوشک»، «نر کوشک» و امثال آن قید شده و این قبیل سهوها و اشتباهات مخصوصاً از نظر ضبط کلمات در تاریخ فرهنگی و اعلام جغرافیائی تاریخی ما بسیار بعمل آمده است.

کلمه «کوشک» از کلمات و نام های متعارفی است که در عصر غوری و غزنوی مورد استعمال زیاد داشته و نویسندگان و مؤرخان و شاعران این دوره بسیار آنرا استعمال کرده اند و در قلمرو حکمفرمائی غوریان و غزنویان «کوشک» های بسیار زیاد داشته ایم. پس در کلمه «کوشک» کوچکترین اشتباهی نیست. اصطلاح کوشک بر قصر و بناهای مجلل و قلعه مستحکم اطلاق میشد. کلمه دیگری که در کنار «کوشک» استعمال شده کلمه ایست که صورت صحیح آن «بر» میباشد. این کلمه در فارسی باستان به معنی «بالا» بوده و در زبان پشتو هم به همین معنی حتی امروز هم استعمال میشود. چنانچه در کلمه های «بر درانی» و «لر درانی» یا در کلمه های «بر کنر» و «کوز کنر». در ین موارد «بر» به معنی «بالا» و «علیا» آمده و «لر» و «کوز» به معنی «پایان و «سفلی» استعمال شده است.

پس بدین توجیه «بر کوشک» عبارت بود از قصر و کوشکی بلند و مرتفع. چون شهر فیروز کوه کنار هریرود در دامنه کوه های فیروز کوه افتاده بود، «بر کوشک» که یکی از قصرهای آن بود به علت بلندی و ارتفاع خود بدین صفت مشهور و موسوم شده بود.

این توجیه تنها متکی بر لغت و تفصیل آن نیست بلکه قرار تعریفی که منهاج السراج جوزجانی صاحب طبقات ناصری میکند «بر کوشک» بواقع قصر بلند و عالی و باشکوهی بوده چنانچه در طبقه ۱۷ یعنی در فصل غوریان ضمن شرح حال سلطان غیاث الدین محمود بن محمد سام در موقعیکه ملک علاء الدین علیشاه پسر سلطان تکش خوارزمشاه از برادر خود سلطان محمد خوارزمشاه بریده و به فیروز کوه پناه آورد، در اثر عهدی که میان محمد خوارزمشاه و سلطان غیاث الدین محمد سام غوری برقرار شده بود، سلطان اخیرالذکر ملک علاء الدین علیشاه را در قصر «بر کوشک» بندی نمود. اینجاست که طبقات ناصری راجع به کوشک مذکور مینویسد:

"سلطان محمود به حکم آن عهدنامه علیشاه را بگرفت و در قصریکه آنرا «بر کوشک» قصر گویند سلطان را محبوس کرد و آن قصر عمارتییست که در هیچ ملک و حضرت مثل آن به ارتفاع و تدویر و ارکان و منظرها و اوقات و شرفات هیچ مهندسی نشان نداده است و بر بالای قصر پنج کنگره زرین نهاده اند هر یک در ارتفاع سه گز و چیزی و در عرض دو گز و دو همای زرین هر یک به مقدار شتر بزرگ نهاده، آن شرفات زرین و هما سلطان غازی مغزالدین از فتح اجمیر بوجه خدمتی و تحفه بحضرت سلطان غیاث الدین محمد سام فرستاده بود با بسیار تحف دیگر چنانچه حلقه زرین با زنجیر زرین و جریده که دایره او پنج گز در پنج گز بود و دو کوس زرین که بر گردون آوردند و سلطان غیاث الدین آن حلقه و زنجیر و جریده در پیش طاق مسجد جامع فیروز کوه فرمود تا بیاویختند و چون مسجد جامع را سیل خراب کرد آن کوس و حلقه و زنجیر و جریده را به شهر هرات فرستاد و تا مسجد جامع هرات را بعد از آنچه سوخته بود از آن وجوه عمارت کردند..."

از چند سطر اول این متن واضح دیده میشود که «بر کوشک» قصری بود که از نظر ارتفاع و تدویر و ارکان و اوراق ها نظیر نداشت و هر قدر هم در توصیف این قصر مبالغه شده باشد باز هم میتوان گفت که «بر کوشک» یکی از قصرهای مرتفع و مستحکم و مجلل و باشکوه فیروز کوه پایتخت غور شاهان بوده است. از روی کنگره های زرین به ارتفاع سه گز و عرض دو گز میتوان حدس زد که در آن از فلزات قیمتی هم بکار برده شده بود و چون به تفصیل مزید متن دقت شود، معلوم میشود که این کنگره که مقصد آن هر چه بوده از طرف سلطان مغزالدین غازی برادر سلطان غیاث الدین غازی بعد از فتح اجمیر به فیروز کوه فرستاده شده بود چنانچه زنجیره های طلائی هم در میان بود که مقابل رواق بزرگ مسجد جامع فیروز کوه تعلیق نموده بودند. بهر حال «بر کوشک» قصری بود از قصور مجلل و مرتفع غور که در پایتخت غورشاهان در فیروز کوه ساخته شده بود و نظر به ارتفاع زیاد آنرا «بر کوشک» یعنی «کوشک بالا» میخواندند و وجود آن در فیروز کوه نشان میدهد که پایتخت غوری ها مجهز و مزین به قصرهای بلند و باشکوهی بود. / ۱۰ میزان ۱۳۳۷ /